



TÜRÜK

Uluslararası Dil, Edebiyat
ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi

2017, Yıl:5, Sayı:10

Geliş Tarihi: 05.07.2017

Kabul Tarihi: 14.07.2017

Sayfa:1-16

ISSN: 2147-8872

TDK TS'DE *nsz* (NESNESİZ) OLARAK VERİLEN BAZI FİİLLERLE İLGİLİ TESPİTLER*

İ. Gülsel Sev**

ÖZET

Nesne (*direct object, object*), cümlede yüklem bildirdiği, öznenin yaptığı işten etkilenen ögedir ve sadece yüklemi geçişli fiil olan cümlelerde bulunur. Geçişli fiil (*Alm. transtives verb, Fr. verbe transitif, İng. transitive verb, Osm. müteaddî, fi'l-i müteaddî*) nesneye yönelerek onu etkileyen, nesne isteyen fiildir. Geçişli fiilin ortaya çıkabilmesi için gerekli zorunlu öge nesnedir. Nesne fiile eksiz **{+Ø}** veya yükleme hâli eki **{+(y)I}** ile bağlanır. *iç-* (bir şey/bir şeyi iç-), *sev-* (bir şeyi/kimseyi sev-) gibi. Geçişsiz fiil (*Alm. intransives verb, Fr. verbe intransitif, İng. intransitive verb, Osm. lâzım fül, fi'l-i lâzım*) gösterdiği oluş ve kılış yapana yönelen, yani özneyi etkileyen, nesne istemeyen fiildir. *gel-, uyu-, yat-, kal-* gibi.

Bu makalede TDK TS'de (2011) *nsz* (nesnesiz) olarak nitelendirilen bazı fiillerdeki geçişli kullanımlar üzerinde durulacaktır. Taramalarımız neticesinde bu fiillerin büyük ölçüde çok anlamlı fiiller olduğu dikkat çekmiştir. *aç-* (22, 25. anlam), *al-* (6, 9, 10, 19, 26, 29, 31) anlam, *bırak-* (2, 8, 10, 12, 21 anlam) gibi. TS'de bu ve benzeri diğer fiilleri tanımlayan örnek cümleler nesnesiz değil, belirtisiz nesneli yani **{+Ø}** eksiz yükleme hâlidir. *belle-* (1. anlam), *bırak-* (12. anlam), *bil-* (1. anlam) vb. fiiller ise *nsz* kabul edildiği hâlde tanıkları belirtili nesneli yani **{+(y)I}** yükleme hâli eklidir. *alabil-* (1. anlam), *bas-* (11. anlam), *bırakabil-* (1. anlam), *gazla-* (1. anlam) vb. fiiller *nsz*, *-i* madde başlığı altındadır. Makelede fiil-

* Bu makale, 19-22 Mayıs 2017 tarihlerinde Çek Cumhuriyeti / Prag – Charles Üniversitesinde gerçekleştirilen VII. Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Konferansında sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

** Prof. Dr., Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Öğretim Üyesi, orcid.org/0000-0001-7123-4849, gulsel_sev@ibu.edu.tr

tamlayıcı ilişkisi açısından bir fiilin aynı anlam için hem nesnesiz hem nesneli kullanımının bir arada olamayacağı hususu işlenecek, ayrıca *nsz* olarak belirtildiği hâlde *gör-* (9, 11, 12. anlam), *seç-* (7. anlam) gibi {+Ø} eksiz yükleme hâlli örneklerin, söz konusu fiillerle, anlamca kaynaşmış deyimleşmiş birleşik fiil oluşturup oluşturmadığı konusu da tartışılacaktır.

Anahtar Sözcükler: Türkçe Sözlük, Nesne, Geçişlilik, Geçişsizlik, Fiil

SOME DETERMINATIONS ON VERBS GIVEN AS INTRANSITIVE IN TDK TURKISH DICTIONARY

ABSTRACT

Object is the element which is affected by the action expressed in the verb and performed by the subject. It is found only in the sentences whose predicate is transitive. A transitive verb (*Ger. transtives verb, Fr. verbe transitif, Ing. transitive verb, Osm. müteaddî, fi'l-i müteaddî*) is a kind of verb which affects object by turning towards it, and which require an object. A transitive verb needs object as a compulsory element in order to come to light. Object is attached to verb without a suffix {+Ø} or with accusative suffix {+(y)I}. Such as *iç-* “to drink something”, *sev-* “to love somebody/to like something”. In intransitive verbs (*Ger. intranstives verb, Fr. verbe intransitif, Ing. intransitive verb, Osm. lâzım fiil, fi'l-i lâzım*) action turns towards agent and affect subject. Then they do not require an object. Such as *gel-* “to come”, *uyu-* “to sleep”, *yat-* “to lie down”, *kal-* “to stay”

The focus of the present paper is transitive usages of some verbs givens as intransitive in in TDK Turkish Dictionary. It is outstanding that these verbs collected at the end of a scanning procedure are polysemous. Such as *aç-* “to open” (22th and 25th meanings), *al-* “to take” (6th, 9th, 10th, 19th, 26th, 29th, 31st meanings), *bırak-* “to release, to give up” (2nd, 8th, 10th, 12nd, 21st meanings). Sample sentences that demonstrate these verbs are not without objects, moreover they have an indefinite object with {+Ø} suffix. Although some verbs such as *belle-* “to think, to memorize” (1st meaning), *bırak-* “to release, to give up” (12nd meaning), *bil-* “to know” (1st meaning) are given as intransitive, the sample sentences involve an object with define object suffix {+(y)I}. Some verbs such as *alabil-* “to be able to take” (1st meaning), *bas-* “to press” (11th meaning), *bırakabil-* “to be able to release” (1 st meaning) are labelled as intransitive. In the study, the issue whether the same verb can be used as both transitive and intransitive in terms of verb and component relations. Furthermore, it is debated that although *gör-* “to see” (9th, 11th, 12th meanings) and *seç-* “to select” (7th meaning) with {+Ø}

accusative suffix are given as intransitive, is it possible to evaluate them as idiomatic or phrasal verbs.

Key Words: Turkish Dictionary, Object, Transitivity, Intransitivity, Verb

Giriş

Sözdiziminde cümle ögesi olarak nesne (direct object, object), öznenin gerçekleştirdiği yapmadan etkilenen, yapma durumu çekiminde olan, fiilin hedefindeki varlıktır. Yapma durumu, bir ismin geçişli fiile bağlanarak hareketten etkilenen varlık konumunu kazanması durumudur.¹ Geçişli fiil (*Alm. transtives verb, Fr. verbe transitif, İng. transitive verb, Osm. müteaddî, fi'l-i müteaddî*) nesneye yönelerek onu etkileyen, nesne isteyen fiildir.² Geçişli fiilin ortaya çıkabilmesi için gerekli zorunlu öge nesnedir. Nesne fiile bazen eksiz {+Ø}, bazen yükleme hâli eki {+(y)I} ile bağlanır.³ Ekli olan, yapma durumuyla bildirilen nesne belirtili nesne (*determined direct object*), eksiz olan yapma durumuyla bildirilen nesne belirtisiz nesne (*undetermined direct object*) dir. Yapma bildiren geçişli fiiller, ekli de olsa eksiz de olsa nesneye yönelerek onu etkiler.

Olma bildiren geçişsiz fiillerde ise hareket öznenin üzerinedir. Bu sebeple geçişsiz fiillerle kurulan cümlelerin nesnesi yoktur. Geçişsiz fiil (*Alm. intransives verb, Fr. verbe intransitif, İng. intransitive verb, Osm. lâzım fiil, fi'l-i lâzım*) gösterdiği oluş ve kılış yapana yönelen, yani özneyi etkileyen, nesne istemeyen fiildir.⁴

Bu çalışmada TDK TS'de (2011) *nsz* (nesnesiz) olarak nitelendirilen bazı fiillerdeki geçişli kullanımlar üzerinde durulacaktır. Çalışmanın malzemesini TDK TS'deki *nsz* (nesnesiz) fiiller, anlamları ve örnek cümleleri oluşturmuştur. Taramalarımız sonucunda bu fiillerin büyük ölçüde çok anlamlı fiiller olduğu dikkat çekmiştir.

• **Aşağıdaki örnekler yüklem belirtsiz nesnesi olan, {+Ø} eksiz yükleme hâliyle fiillere bağlanan ancak TDK TS'de *nsz* (nesnesiz) madde başlığı ile verilen fiillerdir. Örnek cümlelerde yer alan nesnelere koyu italik dizilmiştir.**

Bütün anlamları için *nsz* olarak değerlendirilen şu fiillerin ilk/düz/temel anlamları için verilen örnek cümleleri nesnelidir.

devşir-⁵ (nsz) 1. Bir araya getirmek, derlemek, toplamak: “Köylü kızları gülüşe çağrıya *kuru incir* devşiriyorlardı.” – Halikarnas Balıkcısı.

giy- (nsz) 1. Örtünüp korunmak için bir şeyi vücuduna geçirmek: “*Kapalı çarşı zevkine göre alafrağa sayılabilecek bir entari* giymişti.” – O.V. Kanık.

¹ KARAAĞAÇ Günay, *Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü*, TDK Yayınları, Ankara 2013, s. 595.

² KORKMAZ Zeynep, *Grammer Terimleri Sözlüğü*, TDK Yayınları, Ankara 2007, s. 95.

³ Üstünova, “Eylemin yaptığı işten etkileneni “nesne” terimiyle karşılıyorsak nesne konumundaki dil biriminin hangi eki aldığı önemli olmamalıdır.” diyerek {+Ø},{+(y)I} ekleriyle fiille etkilenen bağlantısı kuran nesnelere birincil nesne, {+DAn}, {+(y)A}, {+(y)I}, {+(y)IA} ekleriyle fiille etkilenen bağlantısı kuran nesnelere ikincil nesne demektedir. ÜSTÜNOVA; Kerime, *Eylem İşletimi*, Sentez Yayıncılık, İstanbul 2016, s. 91-92.

⁴ KORKMAZ Zeynep, *age*, s. 96.

⁵ Sözlükte fiilin 2. anlamı {+(y)I} eklidir. *nsz* ifadesinin yeri de yanlıştır, bu şekilde yazılış fiilin bütün anlamlarının *nsz* olduğunu anlamamıza yol açmaktadır.

kekele- (nsz) 1. Damak sesleriyle başlayan kelimeleri ve heceleri tekrarlayarak ve keserek konuşmak: “İhtiyar kadın hep çapaklanan gözlerini mendiliyle kurulayarak **bir iki söz** daha kekeledi.” – P. Safa.

Müstakil olarak *etmek*'li birleşik fiilin anlamlarından biri de isim kısmı bir meslek, bir ihtisas ifade edecek olan herhangi bir görevi yerine getirmek anlamıdır.⁶ 2001 yılında TDK yayınları arasından çıkan *Etmek Fiiliyle Yapılan Birleşik Fiiller ve Tamlayıcılarla Kullanılışı* isimli çalışmamızda “dilimizde daha ziyade *yapmak* ile kullanılan *asistanlık et-, doktorluk et-, kaptanlık et-* gibi fiiller birleşik fiil olarak değerlendirilmiştir.⁷ TDK TS’de *et-* madde başında asıl fiil olan *et-* fiilli cümledeki meslek ismi belirtisiz nesne görevindedir. Buradaki çelişki madem *et-* asıl fiilse neden *emlak komisyonculuğu*’ nun nesne olarak düşünülmediğidir.

et- (nsz) 1. Bir işi yapmak: “Şemsi, sıra düştükçe **emlak komisyonculuğu** ediyordu.” – H. Taner.

Aşağıdaki fiiller, yeterlilik yardımcı fiili *bil-* ile kurulmuş, nesneli fiillerdir.

bekleyebil- (nsz) 1. Bekleme ihtimali veya imkanı bulunmak: “İstanbul’da her an, her saniye **bir deprem** bekleyebilirsiniz.” – E. Şafak.

soluyabil- (nsz) 1. Soluma ihtimali veya imkanı bulunmak: “Yukarıdaysa cennet gibi hava. Hem de boylu boyunca dimdik durarak **hava** soluyabiliyordum.” – Halikarnas Balıkcısı.

Türkiye Türkçesinde yaygın bir kullanım alanına sahip dönüşlülük çatısı genellikle {-n-} eki ile kurulur. Bu çatının işlevlerinden biri “fiilin yaptığı iş özneye dolaylı olarak dönüyorsa bu takdirde fiilin gösterdiği iş, özneyi etkilediği hâlde, cümlenin başka bir nesnesi de vardır.⁸ Aşağıdaki fiiller dönüşlü çatılı olup aynı zamanda geçişli de olan fiillerdir.

giyin- (nsz) 1. Giymek: “Herkes **siyahlar** giyinmiş.” – A. Ümit.

dökün- ve *edin-* fiilleri ise tek anlamlı fiiller olup TDK TS’de nesneli örneklerle tanıklanmıştır.

dökün- (nsz) Kendi üstüne dökmek: “Ben kışın kar yağarken bile **kova kova soğuk su** dökünürüm.” – R. H. Karay.

edin- (nsz) Kendini bir şeye sahip kılmak, kendine sağlamak, elde etmek, iktisap etmek: “Başlangıçta ücretini düşük tutup **el mahareti** edindi.” – İ. O. Anar.

Şu fiillerin ilk/temel/düz anlamlarıyla birlikte diğer anlamları için yapılan tanıklamalar nesneye işaret etmektedir.

ısmarla- (nsz) 1. Bir şeyin yapılmasını veya getirilmesini, bu işlerle uğraşan birine söylemek, sipariş etmek: “Elbise için **kumaş** ısmarladım.” – M. Yesari. **2.** Parasını kendi

⁶ KONONOV, A.N., *Çağdaş Türk Edebi Dilinin Grameri* (Çev. Sabit PAYLI), Moskova-Leningrad, 1956.

⁷ SEV Gülsel, *Etmek Fiiliyle Yapılan Birleşik Fiiller ve Tamlayıcılarla Kullanılışı*, TDK Yayınları, Ankara 2001, s. 456.

⁸ KORKMAZ Zeynep, *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*, TDK Yayınları, Ankara 2003, s. 552. Üstünova ise “eylemin dönüşlü olabilmesi için etkileyici gücün birincil nesneye yüklenmesi ön koşuldur. Dönüşlü eylemin diğer belirgin özelliği geçişli olmasına karşın cümleye nesnenin girememesidir.” diyerek söz konusu {-n-} ekli nesne alan fiilleri dönüşlü saymamaktadır. ÜSTÜNOVA Kerime, *age*, s. 45.

ödeyerek başkaları için yiyecek veya içecek getirilmesini söylemek. “Siz bana **bir konyak** daha ısmarlayın.” –M. Ş. Esendal. **3.** Kendi için bir şey alınmasını başkasına söylemek. “Çarşıya gidiyorum, **bir şey** ısmarlayacak mısınız ?”

Ettirgen çatı, yapma, etme bildiren geçişli fiiller ile olma bildiren geçişsiz fiilleri yapma, yaptırma ve ettirme bildiren geçişli fiillere çeviren bir çatı türüdür. Başlıca ekleri: {-Dİr-}, {-t-}, {-r-}, {-Ar-}, {-DAr-}, {-z-}’dir.⁹ **aldır-**, **çektir-** ve **üret-** fiillerinin yapısındaki {-Dİr-} ve {-t-} fiilden fiil yapma eki, ettirgenlik görevindedir. Bu ekin fiili geçişli hâle getirmesi söz konusuyken *nsz* olarak değerlendirilmesi ilgi çekicidir.

aldır- (nsz) 1. Alma işini yaptırmak: “Söyledim, söyledim, **bir urgan** aldırmadım.” – N. Cumalı. **3.** Vücuttan herhangi bir parçayı veya organı sağlık sebebiyle çıkarttırmak. “**Bademcik** aldırma, **çocuk** aldırma”

çektir- (nsz) 1. Çekme işini yaptırmak: “Karıcığım, seninle şöyle yan yana **bir resim** çektirelim.” – P. Safa. **2.** Birini sıkıntılı duruma sokmak, içinden çıkılmaz duruma düşürmek. “Herkes bize az çok **bir şeyler** çektirir.” – B. Necatigil.

üret- (nsz) 1. Aynı türden canlıları çoğaltmak: “Minnacık bir kir, olduğu yerde durmuyor, **dakikada üçe beşe katlanarak çoğalan mikroplar** üretiyordu.” – E. Şafak. **2.** Ekonomik bir etkinlik sonucu ürün elde etmek. “**Petrol** üretmek, **çimento** üretmek” **3.** Oluşturmak, yaratmak, meydana getirmek. “**Şiir** üretmek”

Aşağıdaki fiiller çok anlamlıdır. Fiillerin ilk/temel/düz anlamı dışındaki anlamları için verilen örnekler geçişli fiili gösteren belirtisiz nesnel kullanımlardır.

TDK TS’de şu fiillerin tek anlamları *nsz* olarak işlenmiş olup aslında nesnel fiillerdir.

anla- 7. (-den, nsz) Yarar sağlamak: “Bu ilaçtan **hiçbir şey** anlamadım.”

bas- 14. (nsz) mec. Bir şeyin etkisinde kalıp eziklik, üzüntü ve ağırlık duymak: “Yüreğinin acısını duyuyordu. **Sıkıntı** basmış, terlemeye başlamıştı. İzin istedi.” – Y. Z. Bahadanlı.

çevir- 15. (nsz) İşlemek, yapmak: “Yine **ne işler** çeviriyorsun bakayım.”

çiz- 3. (nsz) Çizgiler hâlinde belirtmek, desenini yapmak: “Bir gün yine onlara görünmeden **krokiler** çiziyordum.” – B. R. Eyüboğlu.

duy- 5. (nsz) mec. Sezmek, fark etmek hissetmek: “Güzel olmasın fakat ruhu olsun, **bir şey** duysun.” H. C. Yalçın.

düşün- 3. (nsz) Zihniyle arayıp bulmak: “Bu iş için ben **bir çare** düşündüm.”

düz- 4. (nsz) Uydurmak: “**Bir sürü yalan** düzmüş.”

getir- 5. (nsz) Sebep olmak, ortaya çıkarmak: “Bu rüzgar **kar** getirir.”

⁹ KORKMAZ Zeynep, *age*, s. 555. Geleneksel dil bilgisindeki ettirgenlik/oldurganlık/geçişlilik ekleri olarak nitelendirilen bu eklerin geçişsiz fiili geçişli yapmak, geçişlilik derecesini artırmak vb. işlevlerle nesne-yüklem ilişkisini düzenlediklerine karşı çıkan Üstünova, yaptırım eki olarak değerlendirdiği söz konusu eklerin özne-yüklem ilişkisini düzenlediklerini ileri sürer. ÜSTÜNOVA Kerime, *age*, s. 59.

göster- 7. (-e, nsz) Yapmasını söylemek, görevlendirmek: Size **ne iş** gösterdiler ?

karala- 4. (nsz) Hızlı ve acele olarak yazmak: “Birdenbire ayağa kalktı ve ayakta **bir reçete** karaladı.” – S. F. Abasıyanık.

salla- (nsz) 7. Vurmak, atmak: “Sokaktan geçen bir adam, bunları ayırdı, ikisine **birer tokat** salladı...” – M. Ş. Esendal.

seç- 7. (nsz) Titiz davranmak, kolay kolay beğenmemek: O **yemek** seçer, her şeyi yemez.

sil- 2. (nsz) Üzerine genellikle bir bez sürterek tozlarını, kirlerini almak veya parlatmak: “Türküler çağırarak **tahta** siliyorlar.” – Y. Z. Ortaç.

taşı- 5. (nsz) Giymek: “**Devlet üniforması** taşıyordu.” – H. Taner.

tazele- 4. (nsz) Unutulmuş bir duygu veya bir düşünceyi yeniden canlandırmak: “Rica ederim, bu bahisleri açıp da **dert** tazeleme!” – R. H. Karay.

topla- 6. (nsz) Artırıp biriktirmek: “Epey **servet** toplamış.”

yaz- 4. (nsz) Yazı ile bildirmek, haber vermek: “Mağlubiyeti Almanya’yı karıştırmış, **gazeteler** yazıyor.” – A. İlhan.

ye- 11. (nsz) Harcanmak, kullanılmak, sarf edilmek: Yapımına başlanan bu yapı günde **5 ton çimento** yiyor.

çekin- {-n-} dönüşlülük ekiyle kurulmuş bir fiildir.

çekin- 2. (nsz) Bir şey sürünmek: **Sürmeler** çekinmiş bir kadın.

vadet- fiili et- yardımcı fiili ile kurulmuş bir birleşik fiildir ve örnekte de görüldüğü üzere belirtisiz nesnelidir.

vadet- 2. (nsz) Davranışıyla, tutumuyla bir işi yapacağı duygusunu uyandırmak, umut vermek.¹⁰ “İlmin tatbikatında başarılar sağlayışı insanoğluna **pek çok şey** vadediyor.” – M. Kaplan.

TDK TS’de çok anlamlı olan şu fiillerin birden fazla anlamı *nsz* olarak nitelendirilmiştir.

aç- 22. (nsz) Ayırmak tahsis etmek: Senin için üst katta **bir oda** açtık.

25. (nsz) Geçit sağlamak: İki oda arasına **kapı** açtık.

al- 6. (nsz) İçine sığmak: Bu kavanoz **iki kilo bal** alır.

9. (nsz) İçeri sızmak, içine çekmek: Gemi **su** alıyor. Fotoğraf makinesi **ışık** almış, **film** yanmış. **10. (nsz)** Erkek, kadınla evlenmek: “**O sırada aldığı kadının (kadın almak)** babasının birçok yardımı **görmüştü.**” – M. Ş. Esendal **19. (nsz)** Tat veya koku duymak: Sigaradan hiç **tat alamaz** oldum. Burnu **iyi koku** alır. **26. (nsz)** Göreve iyi başlatmak: **Yeni bir**

¹⁰ 2001 yılında *etmekli* birleşik fiiller ile ilgili çalışmamızda birleşik fiilin bu anlamdaki kullanılışı {+Ø},{+(y)I} nesneleriyle tanıklanmıştır. SEV Gülsel, *age*, s.393.

kapıcı aldı. 29. (nsz) İçecek veya sigara içmek: Tadına bakmak için **bir yudum** aldım. **31. (-den, nsz)** Kazanç sağlamak: Bir pantolondan **beş yüz lira** alıyorlar.

at- 4. (-e, nsz) Koymak: “Mutlaka yemeklerimize **biber atmayı** adet edinmişiz.” – B. Felek.

6. (-den, nsz) Uzatmak: “Vapurdan **iskele** attılar.” **10. (nsz)** Kurşun, gülle, ok vb. şeyleri hedefe fırlatmak: “Ona **üç kurşun** attı, vuramadı.” **30. (nsz)** argo Söylemek: “**Gazel** attı.” **33. (nsz) tkz.** İçki içmek: “Şimdi arzu buyrulursa dostluğumuzu takviye için şöyle **bir iki kadeh** atalım.” N. Hikmet.

bırak- 2. (nsz) Koymak: “Mermer masaya **bir yirmi beşlik** bıraktı.” – T. Buğra. **10. (nsz)** Ölen, ayrılan birinden iş, kişi, nesne vb. şeyler kalmak: “Hayata gözlerini kaparken ardında **yedi yaşında bir oğul, on iki yaşında bir kız** bırakıyordu.” – C. Uçuk. **21. (nsz)** Yanına almamak, yanında götürmemek: “Telgrafhanede **bir zabıt** bırakarak işinin başına gitmesini rica ettim.” – Atatürk.

çağır- 3. (nsz) Binmek için bir araç istemek: “**Bir taksi** çağırdım.” – C. Uçuk. **4. (nsz) hlk.** Yüksek sesle şarkı, türkü söylemek: “**Türküler** çağırarak tahta siliyor.” – Y. Z. Ortaç.

çal- 3. (nsz) Bir müziği dinlemeyi sağlayan aleti çalıştırmak: “Fevkalade zekidir, iyi dans eder, **piyano** çalar, tenis oynar, ata biner, avcıdır, kayakçıdır.” – R. H. Karay. **4. (nsz)** Ses çıkarmak, ses vermek: “Hafif hafif **ıslıklar** çalan sesi eski keskinliğini kaybetmiştir.” – R. N. Güntekin.

gör- 9. (nsz) Bir şeye erişmek. “Cebi **para** görmek.”, **11. (nsz)** Bir işleme uğramak. “**Teftiş** görmek.”, **12. (nsz)** Yüzü bir yöne doğru olmak, bakmak. “Ev **güneş** görüyor.”, **16. (nsz)** Sahne olmak, geçirmek. “Bu ova **çok savaşı** gördü.”

yap- 2. (nsz) Olmasına yol açmak: “Durgun sular **sıtma** yapar.” **7. (nsz)** Bir düşünceyi, bir davranışı, bir isteği işe dönüştürmek, gerçekleştirmek: “Elimi ağzına götürerek **sus işareti** yaptım.” R. H. Karay. **11. (nsz)** Salgılamak, çıkarmak: Tükürük bezleri **tükürük** yapar. **20. (nsz)** Olmak: “Bu kış **çok soğuk** yaptı.”

Yukarıdaki fiillerle ilgili tartışılması gereken husus belirtisiz nesne ile kullanılan fiillerin anlamca kaynaşmış/deyimleşmiş birleşik fiil oluşturup oluşturmadığıdır. “Bu tarz birleşik fiiller, bir ad ve bir yardımcı fiille kurulan birleşik fiillere benzerler. Ancak onlardan ayrılan yanları, fiilden önceki ad ögesinin sabit kalmaması, yalın olarak kullanılabilirdiği gibi bir ad grubu hâlinde de bulunabilmesi ve işletme ekleriyle genişletilebilmesidir. Bu özelliği dolayısıyla fiilden önce gelen ad ögesi, fiile bir özne, bir nesne, bir yer tamlayıcısı veya zarf görevi ile bağlanabilmektedir.” diyen Korkmaz’ın konuyla ilgili verdiği örnekler arasında *can at-*, *iç aç-*, *gönül al-*, *parmak bas-*, *çam devir-*, *hüküm giy-* vb. fiiller yer almıştır.¹¹ Korkmaz’ın bu tarz birleşiklerdeki anlam kaymasının nasıl oluştuğuna dair görüşlerini maddeleyecek olursak;

¹¹ KORKMAZ Zeynep, age, 838-841. Konuyla ilgili yapılmış bir çalışma: ÖZTÜRK Deniz, *Türkiye Türkçesinde Anlamca Kaynaşmış Deyimleşmiş Birleşik Fiiller*, TDK Yayınları, Ankara 2008.

1. Türkçe anlam bilgisi açısından yeni gelişmelere imkân veren bir esnekliğe sahiptir. Bu temel özelliği dolayısıyla pek çok soyut kavramı, somut nesnelere benzetme veya somut olaylardan yararlanma yoluyla karşılamıştır. Söz gelişi *çamur at-* birleşik fiili somut anlamda birinin üzerine çamur atmak demektir. Ama bu fiil benzetme yolu ile bir insanı, sanki üzerinde çamur atmış gibi kirletmek, lekelemek anlamında kullanılmaya başlayınca anlam kayması yoluyla kalıplaşmış bir birleşik fiile dönüşmüştür. *mekik doku-*, *kapısına dayan-*, *defterini dür-* örnek verilecek diğer fiillerdir.
2. Bazı birleşik fiillerdeki anlam kaymalarında insan organlarının elle tutulur, gözle görülür somut hareketlerinden de yararlanılmıştır. *kucak aç-*, *ayak dire-*, *göz dik-* gibi.
3. *pire için yorgan yak-*, *sudan çıkmış balığa dön-*, *bir taşla iki kuş vur-* gibi fiillerde ise tam bir benzetme yapılarak yine bunların gerçek anlamları dışındaki mecazlı kullanışları etken olmuştur.
4. Bazen birleşimin ad ögesi bir dereceye kadar kendi anlamını korumuş, fiil ögesi anlam kaymasına uğramıştır. *kavga çıkar-*, *dile düş-* gibi.
5. Birleşimin tümü birden anlam kaymasına uğramıştır. *başını taşa çal-*, *etekleri zil çal-*, *havanda su döv-* gibi.
6. Kalıplaşmış birleşik fiillerde de gerçekleşmiş sosyal olaylardan, bir hikâyeden veya eski geleneklerden kaynaklanan kalıplaşmalar da vardır. *abayı yak-*, *pabucu dama atıl-* gibi.¹²

Bu tarz birleşik fiillerle ilgili sınırı çizdikten sonra çalışmamızdaki fiilleri değerlendirelim. Dikkatimizi çeken bu fiillerin bazılarının TDK TS’de birleşik fiil olarak da işlenmesidir.

at-: kurşun, gülle, ok vb. şeyleri hedefe fırlatmak. (10.anlam);

kurşun at-: 1. Silahla mermi atmak. 2. Düşmanlık etmek.

bas-: Bir şeyin etkisinde kalıp eziklik, üzüntü ve ağırlık duymak (14. anlam);

sıkıntı bas-: Çok sıkılmak, can sıkıntısı duymak.

çağır-: Yüksek sesle şarkı, türkü söylemek. (4.anlam)

türkü çağır-: Türkü söylemek.

çal-: Ses çıkarmak, ses vermek. (4.anlam)

ıslık çal-: “ıslık” sesi çıkarmak.

çevir-: İşlemek, yapmak. (15.anlam)

iş çevir-: Gizli, dolambaçlı bir iş yapmak.

gör-: Yüzü bir yöne doğru olmak, bakmak (12.anlam)

güneş gör-: Güneş ışınlarıyla aydınlanacak durumda olmak.

gör-: Bir şeye erişmek. (9.anlam)

cebi para gör-: Parası yokken para kazanmaya başlamak.

seç-: Titiz davranmak, kolay kolay beğenmemek. (7.anlam)

yemek seç-: Bazı yemekleri sevmemek.

¹² KORKMAZ Zeynep, age, 858-860.

Yukarıda tek fiiller için verilen örnek cümlelerde kalıplaşma söz konusudur ki bu da TDK TS’de fiillerin aynı zamanda birleşik fiil alınmasından anlaşılır. Buradaki tutarsızlık birleşik fiil olarak ele alınacak fiilin çok anlamlı fiiller içerisinde değerlendirilmesi, örnek cümlelerinin birleşik fiilli seçilmesidir. Zira çok anlamlı tek fiilde de birleşik fiilde de anlam örtüşmesi söz konusudur. Öyleyse birleşik fiil olan bu yapılardaki cümleler *nsz* olarak değerlendirilmelidir. Çünkü isim kısmı nesne özelliği ile fiile bağlanmış, anlamca kaynaşmış/deyimleşmiş birleşik fiili oluşturmuştur.

Nesne ile birleşen şu birleşikler TDK TS’de birleşik fiil değildir.

at: Söylemek (30.anlam) “*gazel* attı”. İçki içmek (33.anlam) “Şimdi arzu buyrulursa dostluğumuzu takviye için şöyle *bir iki kadeh* atalım.”

al-: Tat veya koku duymak (19.anlam) “Sigaradan hiç *tat alamaz* oldum. Burnu *iyi koku* alır.”

Yukarıdaki örneklerde *gazel at-*, *kadeh at-*, *tat al-*, *koku al-* fiillerini de birleşik fiil olarak değerlendirmek gerekir. Zira *at-* *al-* fiilleri ilk/temel/düz anlamından sıyrılmış, anlam kaymasına uğramış, adı geçen isimlerle nesne bağlantılı birleşik fiil meydana getirmiştir. Bu durumda cümlelerde birleşik fiilli yüklem nesnesi yoktur, fiiller *nsz* düşünülmelidir.

Aşağıdaki fiiller ettirgen çatılıdır. {-Dİr-}, {-t-}, {-r-}, {-Ar-} ekli olan fiillerin cümle örnekleri belirtisiz nesnelidir.

TS’de ettirgen çatı ekli çok anlamlı şu fiillerin tek anlamları *nsz* olarak işlenmiştir. *anlat-*, *boşalt-*, *okut-*, *oynat-*, *yarat-* fiili {-t-} eki ile; *bulundur-*, *doldur-*, *indir-*, *kaldır-*, *ufunetlendir-*, *yetiştir-* {-Dİr-} eki ile; *düşür-*, *geçir-*, *kaçır-* fiilleri {-r-} eki ile kurulmuştur.

anlat- 3. (nsz) Nakletmek: “Sonra *bir hikaye* anlattı.” – A. Ş. Hisar.

boşalt- 3. (nsz) Bir silahta ne kadar mermi varsa hepsini arka arkaya patlatmak: “Yayla devriyesi bizden yardım istemek için havaya *silah* boşaltmış.” – H. R. Gürpınar.

bulundur- 2. (nsz) Eksik etmemek: “Her milletten alıcı için *her şey* bulundurlar orada.” – T. Dursun K.

doldur- 4. (nsz) Bildirge, çizelge, fiş vb. baskılı kâğıtların boş yerlerini tamamlamak: “Osmanlı tabiiyetini haiz Müslim diye, *yol tezkeresi* doldururlardı.” - Ö. Seyfettin.

düşür- 4. (nsz) Vücuttan yavru, çocuk, taş, solucan vb. atmak: “Çocuk *solucan* düşürüyor.”

geçir- 8. (-e, nsz) Giymek, giyinmek: “Sırtına pembe, *kolları tamamen çıplak bir bluz* geçirmişti.” – S. F. Abasıyanık.

indir- 6. (nsz) Yağmur, sis, birdenbire bastırmak: “Haberlerle birlikte *hızlı bir yağmur* indirdi.” – N. Cumalı.

kaçır- 7. (-den, nsz) Çalmak, kimsenin haberi olmadan götürmek, aşımak: “İcradan *eşya* kaçırdılar.” **10. (nsz)** Sıvı, gaz vb. sızdırmak: “Çakmak *gaz* kaçırıyor.” “Makine *buhar* kaçırıyor.”

kaldır- 19. (nsz) Uygun gelmek, yakışmak: Bu kumaş *fazla süs* kaldırmaz.

okut- 3. (nsz) Ders vermek, bir konu üzerinde yetiştirmek: “Lisede *İngilizce* okutuyor.”

ufunetlendir- 2. (nsz) Düzenini bozmak, illetli hale getirmek: “Nanaziz! Mide şişiriyorsun, beslemiyorsun, *bağırsak* ufunetlendiriyorsun.” – H. R. Gürpınar.

yarat- 3. (nsz) Olmasına, ortaya çıkmasına yol açmak, sebep olmak: Bu haber *sinirli hava* yarattı. Yangın *büyük tehlike* yarattı.

yetiştir- 4. (nsz) Üretmek, büyütme, geliştirmek: “Evlerinin bahçesinde *bir iki elma, erik ağacı* yetiştirirler.” – N. Cumalı

yarat- fiilinin, adı geçen anlamıyla, TDK TS’de birleşik fiil oluşturduğu söz konusu edilmiştir.

yarat-: Olmasına, ortaya çıkmasına yol açmak, sebep olmak (3.anlam);

tehlike yarat-: Tehlike oluşturmak.

Fiil *tehlike yarat-* biçiminde ele alınmalıdır. Böyle olursa birleşik fiil yüklemli örnek cümle *nsz* olur.

Aşağıdaki fiilin ise özellikle *gaz kaçır-* biçiminde birleşik fiil oluşturduğunu düşünüyoruz. Fiil, asıl anlamından sıyrılmıştır. Üstelik “kalın bağırsaktaki gazı çıkarmak, yellenmek” anlamını da karşılayan bir fiil *gaz kaçır-*’dır.

kaçır-: Sıvı, gaz vb. sızdırmak (10.anlam) “Çakmak *gaz* kaçırıyor.” “Makine *buhar* kaçırıyor.”

Ettirgen çatı ekli çok anlamlı şu fiillerin ise birden fazla anlamı TDK TS’de *nsz* olarak değerlendirilmiştir. *çıkır-* ve *kopar-* fiili {-Ar-} eki ile *yağdır-* fiili {-Dir-}eki ile kurulmuştur.

çıkır- 14. (nsz) Yapmak, üretmek: Bu terzi *çok iş* çıkarıyor. **15. (-e, nsz)** Sunmak: Konuklara *çerez* çıkardı. **18. (nsz)** Yollamak, göndermek: “*Bir adam* çıkarıp oğlunu yanına getirtti.”

kopar- 2. (nsz) Daldan, ağaçtan alıp toplamak: “Yorulunca omzuma çıkar, *çiçek* koparmak isterse beni çağırır.” – H. E. Adıvar. **3. (nsz)** Birden ve güçlü bir biçimde başlamak: “Zehra birdenbire iki avucunu da yüzüne kapadı, *kısa ve keskin bir çığlık* kopardı.” – P. Safa.

yağdır- 2. (nsz) Bir şeyi aralıksız ve ısrarlı bir biçimde yapmak: “Turhan mütemadiyen babasına, amcasına *mektuplar* yağdırıyor.” – A. H. Müftüoğlu. **3. (nsz)** Vermek, söylemek: “Cemal Paşa, çılgın, Adana’ya, Afyon’a şiddetle *emirler* yağdırıyordu.” – F. R. Atay. **4. (-e, nsz)** Bol miktarda vermek, sağlamak: Bu fabrika piyasaya *kumaş* yağdırdı. **5. (nsz)** Çok sayıda ortaya koymak, sürmek: “Çorbada tuzum bulunsun diyen *para eşya* yağdırmıştı.” –T. Buğra.

çıkır- ve *kopar-* fiillerinin söz konusu örnekli cümlelerindeki fiil TDK TS’de aynı zamanda birleşik fiildir.

çıkâr-: Yapmak, üretmek (14.anlam)

iş çıkâr-: 1. Çok iş yapmak. 2. Gereksiz, uğraştırıcı bir işe yol açmak, sorunlara neden olmak.

Fiil *iş çıkâr-* biçiminde ele alınmalıdır. Böyle olursa birleşik fiil yüklemli örnek cümle de *nsz* olur ve örnek birleşik fiilin “çok iş yapmak” anlamıyla da doğrudan örtüşür.

kopar-: Birden ve güçlü bir biçimde başlamak (3.anlam); *çığlık at-/kopar-/bas-:* kulak tırmalayıcı korkunç sesler çıkararak, acı acı bağırarak.

kopar- fiilinin anlamından ve örneğinden hareketle fiilin *çığlık kopar-* biçiminde olması gerektiği açıktır.

Aşağıdaki fiilde yağdır- fiilinin *emir(ler) yağdır-* biçiminde birleşik fiil oluşturduğunu düşünüyoruz. *yağdır-* fiili asıl anlamından sıyrılmıştır.

yağdır-: Vermek, söylemek. (3.anlam) “Cemal Paşa, çılgın, Adana’ya, Afyon’a şiddetle *emirler* yağdırıyordu.” – F. R. Atay.

oynat- fiili {-t} eki ile kurulmuş tek anlamı nesnesiz olarak değerlendirilmiştir.

oynat- 4. (nsz) Bir araç gereç kullanmak: “Akıllı bir adam mermer üzerinde *keser* oynatır mı?” – Ö. Seyfettin.

kullan- birden fazla anlamının *nsz* olarak değerlendirildiği {-n-} ekli dönüşlü çatılı bir fiildir.

kullan- 4. (nsz) Giymek, takmak: “Hiç *yağmurluk* kullanmazdı.” **6. (nsz)** Kelimeyi yazmak, söylemek: “Lâkırtılarında çok kere *çifter çifter kelimeler* kullanırdı ki bunlar bazen manayı değiştirir.” – A. Ş. Hisar.

• Aşağıdaki örnekler yüklem belirti nesnesi olan, {+(y)I} yükleme hâli ekiyle fiillere bağlanan ancak TDK TS’de *nsz* (nesnesiz) madde başlığı ile verilen fiillerdir. Örnek cümlelerde yer alan nesnelere koyu italik dizilmiştir. Bütün anlamları için *nsz* olarak değerlendirilen şu fiillerin ilk/düz/temel anlamları için verilen örnek cümleleri nesnelidir.

bil- (nsz) 1. Bir şeyi anlamış veya öğrenmiş bulunmak: “*Bunu* bilmek içimi kederle dolduruyordu.” – A. Ağaoğlu.

örtün- {-n-} dönüşlülük ekiyle, *şaşır-* fiili {-r-} ettirgenlik ekiyle kurulmuştur.

örtün- (nsz) 1. Kendi üzerine bir şey örtmek: “Üşümem merak etme / Sıcak tutar yün fanila / Olmazsa örtünürüm / *Battaniyeyi* iki katlı” – B. Necatigil.

şaşır- (nsz) 1. Ne yapmak gerektiğini bilememek, nasıl davranacağını kestirememek, içinden çıkamamak: “Genç kızlar *erkeklerin iltifatlarına nasıl karşılık vereceklerini* şaşırılmışlardı.” – M. Yesari

Şu fiillerin ilk/temel/düz anlamlarıyla birlikte diğer anlamları için yapılan tanımlamalar nesneye işaret etmektedir.

belle- (nsz) **1.** Öğrenip akılda tutmak: “**Sözümü** dinleyiniz, **dediklerimi** belleyiniz!” – N.F.Kısakürek. **2.** Öğrenmek: “Ben yüzme belleyeyim mi ?” – O. Kemal. **3.** Sanmak: “(Onu) Yumuşak, sabırlı, şefkatli bir insan bellemişsin.” – H. Taner.

san- (nsz) **1.** Bir şeyin olma veya olmama ihtimalini kabul etmekle birlikte, olabileceğine daha çok inanmak, zannetmek, zanneylemek: ”Babam, hiç hoşnut olmadığımı **beni yine sevindiremediğimi** sandı.” – A. Ağaoğlu. **2.** Gibi gelmek, farz etmek: “**Bu hareketimi** tamamıyla histen gelen bir şey sandı.” – P. Safa.

yayla- fiili ise tek anlamlı fiiller olup nesneli örnekle tanıklanmıştır.

yayla- (nsz) Yazın yaylada oturmak, yaylaya çıkmak: “Sarı yaylam bu yıl da **seni** yaylamadım / Ala kar iken palazlarını avlayamadım.” – Halk türküsü.

Aşağıdaki fiiller çok anlamlı olup fiillerin ilk/temel/düz anlamı dışındaki diğer anlamları için verilen örnekler geçişli fiili gösteren belirtili nesneli kullanımlardır.

at- **11.** (-e, nsz) Geri bırakmak, ertelemek: **Bu konunun tartışılmasını** gelecek haftaya attılar.

bırak- **12.** (nsz) Uğraşmaz olmak, artık uğraşmamak: “**Bu yazarın bir de Fransızca kitabını** almıştım ama sıkılmış (onu) bırakıvermişim.” – R. H. Karay.

bul- **12.** (nsz) Hatırlamak: “Bir türlü bulamadım **caminin ismini** dersem inanır mısınız?”

– S. F. Abasıyanık.

hecele- **2.** (nsz) Bir kelimeyi ilk bakışta okuyamayıp heceleri teker teker okumak: “Kendisine eski bir alfabe bulmuş, (**onu**) ara sıra heceliyor.” – R. N. Güntekin.

taşla- **6.** (nsz) Üstü kapalı, iğneleyici söz söylemek: “Sen istediğin kadar taşla **beni** gene de bir şiirle girişeceğim işe.” – A. Erhat.

vur- **19.** (nsz) Soğuk, dolu vb. ürünlere zarar vermek: “Dolu, bu yıl **ekinlerin çoğunu** vurmuş.” – F. Otyam.

yap- **5.** (nsz) Bir şeyi başka bir şey durumuna getirmek: “Ayrıca terbiye edeceğim, **onu** yaman bir polis köpeği yapacağım.” – R. H. Karay.

doldur- {-Dir-} ettirgenlik ekiyle, *oynat-* ve *parlat-* fiili {-t-} ettirgenlik ekiyle kurulmuş belirtili nesneli örnekleri olan fiillerdir.

doldur- **3.** (nsz) Ateşli silahların içine mermi sürmek: “İki tabanca getirdiler, (**onları**) takır takır doldurdular.” – F. R. Atay.

oynat- **5.** (nsz) Aklını yitirmek: “Sizinle iki gün daha çalışsam **aklumu** oynatabilirim.” – F. R. Atay.

parlat- **2.** (nsz) İçki içmek: “Piyaz köfte, **yarım şişeyi** parlatayım, dedim.” – M. İzgü.

oynat- fiilinin söz konusu örneklî cümlesindeki fiil TDK TS’de aynı zamanda birleşik fiildir.

oynat- Aklını yitirmek (**5. anlam**)

aklını oynat: Çıldırılmak.

Birleşik fiilin hem isim unsurunda hem fiil unsurunda anlam kayması söz konusudur. Dolayısıyla birleşik fiil yüklemli örnek cümle de *nsz* olur ve örnek birleşik fiilin “çıldırılmak” anlamıyla da doğrudan örtüşür.

• **Aşağıdaki fiiller aynı anlamlar için hem nesnelî hem nesnesiz düşünülerek TDK TS’de (*nsz, i*)/(*i, nsz*) biçiminde değerlendirilmiştir. Örnek cümlelerde yer alan belirtî nesne unsuru koyu italik dizilmiştir.**

Fiillerin almak zorunda oldukları hâl ekli veya eksiz unsur* tamlayıcı¹³ olarak nitelendirilir. Bu unsurlar, cümlede, nesne {+Ø}, {+(y)I}; yer tamlayıcısı {+(y)A}, {+DA}, {+DAn}; zarf {+(y)A}, {+DA}, {+DAn}, {+(y)IA} görevlerinde bulunurlar. Hâl ekli ögeye ihtiyaç duyan fiiller tamlayıcı; hâl ekli ögeye ihtiyaç duymayan, özne ile kullanılan fiiller ise tamlayıcısız fiillerdir. Tamlayıcıların fiille kullanılıp kullanılmayacağını ise, fiilin anlamı belirler.¹⁴ Fiil ya tamlayıcıdır ya tamlayıcısızdır.¹⁵ Bu durum (*nsz, i*)/(*i, nsz*) olarak ele alınan herhangi bir fiil için düşünülecek olsa fiilin hem tamlayıcısız, burada nesnesiz demek gerekir, hem tamlayıcı {+(y)I} ekli var olmasının imkânsızlığını gösterir. Yani bir fiil geçişlidir, nesne alır ya da geçişsizdir nesne almaz. İkisi bir arada fiilin aynı anlamı için söz konusu edilemez.

Bütün anlamları için (*nsz, -i*)/(*-i, nsz*) olarak değerlendirilen şu fiillerin ilk/düz/temel anlamları için verilen örnek cümleleri belirtî nesnelidir.

gazla- (-i, nsz) 1. Gaz yağı sürmek: “Tahtakurularını öldürmek için *somyayı* gazladı.”

Aşağıdaki fiiller, yeterlik yardımcı fiili *bil-* ile kurulmuş, belirtî nesne almış birleşik fiillerdir.

alabil- (*nsz, -i*) 1. Alma ihtimali veya imkânı bulunmak: “Mamafih arada bir *ufak tefek işleri* de kendi hesabıma alabiliyorum.” – N. Hikmet

bırakabil- (-i, nsz) 1. Bırakma ihtimali veya imkanı bulunmak: “Öyleyse bana da bir lakap bul, dedi *sallanmaktan başı dönen tuzluğu* nihayet masaya bırakabildiğinde.” – E. Şafak.

işleyebil- (-i, nsz) 1. İşleme ihtimali veya imkanı bulunmak: “Bu yüzden gözlerini kırpmadan *cinayet* işleyebiliyorlar.” – A. Ümit.

* Eksiz yükleme hâli {+Ø} kastedilmektedir.

¹³ Tamlayıcı terimi yerine daha çok tümleç terimini tercih edilmekle birlikte tümleyen, tamamlayıcı, valenz, birleşim değeri, istem gibi terimler de kullanılmıştır.

¹⁴ SEV Gülsel, “/+DAn...+A/ Yapısına İlişkin”, *Türkoloji Dergisi, Dil ve Edebiyat Araştırmaları Derneği Yayınları, Ankara 2002, C 15, S 1, s. 249.*

¹⁵ Karahan, fiillerin geçişlilik-geçişsizlik sınıflandırması dışında, tamlayıcı-tamlayıcısız sınıflandırmalarının da yapılabileceğini belirtir. bkz. KARAHAN Leylâ, “Fiil - Tamlayıcı İlişkisi Üzerine”, *Türk Dili, S.549, Eylül 1997, s.209-213.*

birakiver-, çakiver-, yenebil- fiilleri ise tek anlamlı fiiller olup belirtili nesneli örneklerle tanımlanmıştır. İlk iki fiil tezlik, **yenebil-** fiili yeterlik bildirir.

birakiver- (-i, nsz) Ansızın ve çabucak bırakmak: “*Bu yazarın bir de Fransızca kitabını almıştım ama sıkılmış bırakıvermişim.*” – R. H. Karay.

çakiver- (nsz, -i) Çabucak veya ansızın çakmak: “Bir tanesi altısına yeterken, ben *altı kurşunu* bir tanesine çakıverdim.” – A. Gündüz.

yenebil- (-i, nsz) Yenme ihtimali veya imkanı bulunmak: “Beni bir iki köylü isyanıyla *bolşevikleri* yenebileceğimizi sanmıyorum.” – N. Hikmet.

al- fiili çok anlamlıdır. Fiilin ilk/temel/düz anlamı dışındaki anlamı için verilen örnekler geçişli fiili gösteren belirtili nesneli kullanımlardır.

al- 11. (-i, nsz) Sürükleyip götürmek: “*Öküzü sel aldı, harmanı yel aldı.*”
14. (-i, nsz) Bürümek, sarmak, kaplamak: *Burayı* kötü bir koku aldı, durulamaz hâle geldi.

TDK TS’de çok anlamlı olan şu fiillerin tek anlamları (nsz, i) olarak işlenmiştir. Ancak fiiller belirtili nesnelidir.

bas- 11. (-i, nsz) Basınç yaparak sıvı ve gazları itmek: Pompa bozulmuş, *suyu* basmıyor.

dağıt- 2. (-i, nsz) Belli bir orana göre bölüştürmek, pay etmek, tevzi etmek: “Cebinden cüzdanını çıkarıp çocuklar için *harçlık* dağıttı.” – L. Tekin.

kirala- 2. (-i, nsz) Kira ile tutmak: “Oturduğunuz *evin alt katını* bir terzi kiralamıştı.” – N. Cumalı.

SONUÇ: TDK TS’de (2011) nsz (nesnesiz) olarak nitelendirilen bazı fiillerdeki geçişli kullanımlar yukarıda 3 nokta etrafında toplanmıştır. {+Ø} ve {+(y)I} ve {+(y)I} ekli olduğu hâlde (nsz, -i) / (-i, nsz) şeklinde değerlendirilen fiiller olmak üzere. Hangi fiilin, hangi anlam/anlamlar için hangi unsurları aldığı/almaması gerektiği aşağıda tablolaştırılmıştır.

nsz Tanımlı {+Ø} Eksiz Yükleme Hâliyle Kullanılan Fiiller

aç- (22.25.anlam) (nsz)	giyin- (nsz) (1.anlam)
al-(6.9.10.19.26.29.31.anlam) (nsz)	gör-(9.11.12.16.anlam) (nsz)
aldır- (nsz) (1.3.anlam)	göster- (7.anlam) (nsz)
anla- (7.anlam) (nsz)	ısmarla- (nsz) (1.2.3.anlam)
anlat- (3.anlam) (nsz)	indir- (6.anlam) (nsz)
at- (4.6.10.30.33.anlam) (nsz)	kaçır- (10.anlam) (nsz)
bas- (14.anlam) (nsz)	kaçır- (7.10.anlam) (nsz)
bekleyebil- (nsz) (1.anlam)	kaldır- (19.anlam) (nsz)
birak- (2.10.21.anlam) (nsz)	karala- (4.anlam) (nsz)
boşalt- (3.anlam) (nsz)	kekele- (nsz) (1.anlam)
bulundur- (2.anlam) (nsz)	kopar- (2.3.anlam) (nsz)
çağır- (3.4.anlam) (nsz)	kulan- (4.anlam) (nsz)
çal- (3.4.anlam) (nsz)	okut- (3.anlam) (nsz)

çekin- (2.anlam) (nsz)	oynat- (4.anlam) (nsz)
çektir- (nsz) (1.2.anlam)	salla- (7.anlam) (nsz)
çevir- (15.anlam) (nsz)	seç- (7.anlam) (nsz)
çıkar- (14.15.18.anlam) (nsz)	sil- (2.anlam) (nsz)
çiz- (3.anlam) (nsz)	soluyabil- (nsz) (1.anlam)
devşir- (nsz) (1.anlam)	taşı- (5.anlam) (nsz)
doldur- (4.anlam) (nsz)	tazele- (4.anlam) (nsz)
dökün- (nsz)	topla- (6.anlam) (nsz)
duy- (5.anlam) (nsz)	ufunetlendir- (2.anlam) (nsz)
düşün- (3.anlam) (nsz)	üret- (nsz) (1.2.3.anlam)
düşür- (4.anlam) (nsz)	vadet- (2.anlam) (nsz)
düz- (4.anlam) (nsz)	yağdır- (2.3.4.5.anlam) (nsz)
edin- (nsz)	yap- (2.7.11.20.anlam) (nsz)
et- (nsz) (1.anlam)	yarat- (3.anlam) (nsz)
geçir- (8.anlam) (nsz)	yaz- (4.anlam) (nsz)
getir- (5.anlam) (nsz)	ye- (11.anlam) (nsz)
giy- (nsz) (1.anlam)	

nsz Tanımlı {+(y)I} Ekli Yükleme Hâliyle Kullanılan Fiiller

at- (11.anlam) (nsz)	parlat- (2.anlam) (nsz)
belle- (nsz) (1.2.3.anlam)	san- (nsz) (1.2.anlam)
bırak- (12.anlam) (nsz)	şaşır- (nsz) (1.anlam)
bil- (nsz) (1.anlam)	örtün- (nsz) (1.anlam)
bul- (12.anlam) (nsz)	taşla- (6.anlam) (nsz)
doldur- (3.anlam) (nsz)	vur- (19.anlam) (nsz)
hecele- (2.anlam) (nsz)	yap- (5.anlam) (nsz)
oynat- (5.anlam) (nsz)	yayla- (nsz)

(nsz, -i)/(-i, nsz) Tanımlı {+(y)I} Ekli Yükleme Hâliyle Kullanılan Fiiller

al- (11.14.anlam) (-i/nsz)	dağıt- (2.anlam) (-i/nsz)
alabil- (nsz,-i) (1.anlam)	gazla- (-i, nsz) (1.anlam)
bas- (14.anlam) (-i/nsz)	işleyebil- (-i, nsz) (1.anlam)
bırakabil- (-i, nsz) (1.anlam)	kirala- (2.anlam) (-i/nsz)
bırakıver- (-i, nsz)	yenebil- (-i/nsz) (1.anlam)
çakıver- (nsz, -i) (1.anlam)	

Çalışmamızda incelediğimiz ve liste hâlinde de sıraladığımız bu fiillerle ilgili **TDK TS**'de düzeltme yapılması gerektiği açıktır. Önerimiz *nsz* olarak nitelendirilen fiillerin, Sözlük'te bu kısaltma geçişsiz fiili düşündüğünden 'nesne almayan fiil' açıklamasındaki eksikliğe/yanlışlığa dikkat çekerek, örnek cümlelerde tanıklandığı şekilde, aslında nesnel fiiller olduklarının belirtilmesidir. Burada ilgi çekici olan belirtisiz nesneyi karşılayan **{+Ø}** morfemli örnek cümleler için belirtilen fiillerin neden *nsz* olarak işlendiğidir ? **TDK TS**'de bu morfeme yer verilmelidir. Ayrıca örnek cümlelerin de yardımıyla bazı fiillerin, anlamla da örtüşecek biçimde, birleşik fiil oluşturduğu hususu dikkat çekmiştir. Bu tarz fiillerdeki ikilik

ortadan kaldırılmalıdır. Fiil-tamlayıcı ilişkisi açısından bakıldığında bir fiil aynı anlamı için, çok anlamlılıkta durum değişebilir, hem nesne alan/geçişli hem nesne almayan/geçişsiz sayılamaz. O sebeple (nsz,-i) / (-i, nsz) gösteriminin de **{+(y)I}** şeklinde yapılması gerekir.

KAYNAKÇA

- KARAAĞAÇ Günay, *Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü*, TDK Yayınları, Ankara 2013.
- KARAHAN Leylâ, "Fiil - Tamlayıcı İlişkisi Üzerine", *Türk Dili*, S.549, Eylül 1997, s.209-213.
- KONONOV, A.N., *Çağdaş Türk Edebî Dilinin Grameri* (Çev. Sabit PAYLI), Moskova-Leningrad, 1956.
- KORKMAZ Zeynep, *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*, TDK Yayınları, Ankara 2003.
- KORKMAZ Zeynep, *Grammer Terimleri Sözlüğü*, TDK Yayınları, Ankara 2007.
- ÖZTÜRK Deniz, *Türkiye Türkçesinde Anlamca Kaynaşmış Deyimleşmiş Birleşik Fiiller*, TDK Yayınları, Ankara 2008.
- SEV Gülsel, *Etmek Fülüyle Yapılan Birleşik Fiiller ve Tamlayıcılarla Kullanılışı*, TDK Yayınları, Ankara 2001.
- SEV Gülsel, “/+DAn...+A/ Yapısına İlişkin”, *Türkoloji Dergisi*, Dil ve Edebiyat Araştırmaları Derneği Yayınları, Ankara 2002, C 15, S 1, s. 247-259.
- Türkçe Sözlük*, TDK Yayınları, Ankara 2011.
- ÜSTÜNOVA Kerime, *Eylem İşletimi*, Sentez Yayıncılık, İstanbul 2016.